

HALÁSZ PÉTER

AZ ELSŐ CSÓKTÓL AZ ELSŐ GYERMEKIG

A PÁRVÁLASZTÁS, A HÁZASSÁG ÉS A GYERMEK  
A MOLDVAI MAGYAROK SZOKÁS- ÉS  
HIEDELEMVILÁGÁBAN

## TARTALOM



BEVEZETŐ GONDOLATOK .....	7
TÖRTÉNELMI VISSZAPILLANTÁS	
A moldvai magyar népesség betelepülése .....	11
Moldva középkori magyar népességének pusztulása .....	13
A magyar népesség betelepülésének második hulláma .....	14
A népesség belső migrációja .....	15
<i>Hadak vonulása, háborús dúlások</i> .....	16
<i>Árvízveszély, árvízmentes helyek</i> .....	17
<i>Földesúri vagy fejedelmi hatások</i> .....	18
<i>A túlnépesedés miatti népmozgások</i> .....	20
A moldvai magyarság kiszakadásai .....	21
A moldvai magyar közösségek házassági szokásai a régmúltban .....	25
A PÁRVÁLASZTÁS ELŐZMÉNYEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI	
Pajtáskodás, szerelmeskedés .....	31
Leány- és legénykori ismerkedési alkalmak és formák .....	37
A guzsalyas .....	38
A táncok és a táncos alkalmak szerepe a párválasztásban .....	50
A párválasztás szépségei és kockázatai .....	67
A leányok viselete .....	79
A legények viselete .....	88
A szeretős viszony .....	89
Endogámia – exogámia .....	93
A kapcsolatok erősödése, a párválasztás komolyodása .....	98
Szerelmi kilelés örömei és buktatói .....	99
Az öröklés szabályai és az észre .....	115
MENYEGZŐ, LAKODALOM, NUNTA	
Előkészületek a lakodalomra .....	127
Háztűznéző .....	127
A leánykérés .....	130
<i>Az ifjú pár hirdetése</i> .....	135
<i>A csírkötözés</i> .....	135
<i>Szabogatás, varrás</i> .....	139
<i>A virágospálca</i> .....	144
A hívogatás .....	151
<i>A kapu feldíszítése</i> .....	154
<i>A polgári esküvő</i> .....	155
A lakodalom .....	156
<i>Szabófalva</i> .....	158
<i>Trunk</i> .....	174
<i>Pusztina</i> .....	185

<i>Lészped</i> .....	193
<i>A lakodalom presztízisének változásai</i> .....	209
<i>A menyasszony öltözete</i> .....	210
<i>A vőlegény öltözete</i> .....	212
<i>A gyülekezés</i> .....	213
<i>Indulás a templomba</i> .....	217
<i>A templomban</i> .....	219
<i>A templomból kijövet</i> .....	223
<i>Lakodalmi ebédek</i> .....	231
<i>Az észre elhozása</i> .....	238
<i>Egy rendhagyó lakodalom</i> .....	241
<i>Menyasszonyhozatal, búcsúztatás</i> .....	244
<i>A lakodalom hiedelmei</i> .....	266
<i>Változások a házassági szokásokban</i> .....	268
<i>Rendhagyó házasságok</i> .....	273
<i>A halott lakodalma</i> .....	277
<i>A vadházasság</i> .....	278
<i>Az „együtthálás”</i> .....	279
<i>A leányszöktetés</i> .....	282
<i>A lüdercszerető</i> .....	283
<i>Megesett lány, bitang gyermek, burjánbuba</i> .....	289
<i>A gyermekgyilkosság</i> .....	299
<i>A vénlány sorsa</i> .....	300
<i>Az anyósok viselt dolgai</i> .....	302

## A CSALÁD ÉS A GYERMEK

<i>A házasság kezdetei</i> .....	305
<i>A családtervezés</i> .....	310
<i>Cselekedetek a gyermek születéséért</i> .....	312
<i>Cselekedetek a gyermek megszületése ellen</i> .....	313
<i>Az édesanya és a gyermek</i> .....	318
<i>A várandóság</i> .....	318
<i>A szülés és a születés</i> .....	328
<i>A bába</i> .....	334
<i>Halva született vagy kereszteletlenül meghalt gyermekek</i> .....	338
<i>A betegágyas anya és a csecsemő</i> .....	339
<i>A gyermekágyas asszony védelme és táplálása</i> .....	344
<i>A tejtől választás és az ételre szoktatás</i> .....	353
<i>A gyermek keresztelese</i> .....	355
<i>A keresztszülők</i> .....	355
<i>A keresztelese</i> .....	359
<i>A betegágyas asszony kiavatása</i> .....	361
<i>A beteg gyermek oltalma, gyógyítása</i> .....	366
<i>A gyermekek munkába és közösségbe nevelődése</i> .....	380
<i>A hagyományos életbe való belenevelődés</i> .....	394
<i>Az iskoláskor</i> .....	432

IRODALOM .....	439
----------------	-----

## BEVEZETŐ GONDOLATOK



„A moldvai magyarságra irányuló kutatás hatalmas irodalmában kevés az úgynevezett »alapkutatás«, a mélyfúrászerű vizsgálatokon alapuló publikációk száma.”

(IANCU Laura 2011. 112.)

Az ember élete körforgás, tulajdonképpen mindegy, hol kezdünk bele. A gyermek megszületik, felnő, felkészül az életre, párjára lel, gyermeke születik, aki felnő, felkészül az életre, párjára lel... és így tovább, körbe-körbe. Vagy nem is körbe, hanem spirálisan, mindig egy kis eltéréssel: vagy feljebb, vagy lejjebb, nemzedékről nemzedékre. Elhatározás kérdése, hogy hol is kezdjük ezt a monográfiát, az első csóknál vagy az első gyermeknél? Kezdjük abban az állapotban, ami az emberi életben – szerencsés esetben – a legfelhőtlenebb, a legígéretesebb, ahogy mondani szokták: a *boldog gyermekkorral*. Ez a monográfia azonban nemcsak végigkíséri az ember életét a kisgyermekkorai játszadozástól, szeretősditől, a bimbózó érzelmektől, a ki- és a beteljesedésen keresztül a gyermekáldásig, akiknek felnövésevel aztán újraindul, ismétlődik a kör: hanem azokat az erőket is keresi, vagy legalábbis keresni próbálja, amelyek a körforgások során igazítják, lendítik, segítik vagy fékezik a sorsát.

Olyan közösségekben, mint a moldvai csángómagyarok, amelyekre a mai, felbillent értékrendű világban nem igazán lehet jellemző az átgondolt és a célszerűen megtervezett életmód, egy-egy fontos esemény szervezéséhez, lebonyolításához és megéléséhez *nagy szükség van a hagyomány erejére*. Ennek segítségével nem kell mindig és mindent újragondolni, latolgatni, nem kell mindenkinek újra és újra kitalálnia, hogy az emberi élet során adódó kellemes és kellemetlen, vagy bármilyen formában jelentkező feladatokat miként oldja meg, hanem elég igazodnia az „így szoktuk”, az „ilyen a szokás”, „apám, anyám is így csinálta” rendjéhez. Még így is bőven akad számtalan váratlan, döntést igénylő esemény, de az energiákat a fő témákban nem kell szétforgácsolni, elkótyavetyélni, mert azt már „megoldották” és a maiakra hagyományozták az előttük járó nemzedékek.

A téma egy-egy szakaszának leírása során a „kivülálló” megfigyelők rendszerint alaposabban és részletesebben írják le a történeteket, de csak azt, amit láthatnak, amit észrevehetnek, amit megfigyelhetnek. A közülük valók azonban a legritkább esetben rögzítik azt, hogy a szereplők mit érezhetnek, gondolhatnak a történések során. Sajnos ilyen forrás témánkra vonatkozóan nagyon kevés van.

Nem akarom most feldolgozni a témánkba vágó magyar néprajzi irodalmat, arra ott van *A magyarság néprajzának* 4. kötete (SZENDREY ZS. és SZENDREY Á. [1941]

132–177.), valamint a *Magyar Néprajz* VII. kötetének első két nagyobb fejezete. Azokban Kapros Márta és Györgyi Erzsébet bemutatja „a magyarság” párválasztásnak, házasságkötésének, születésének és gyermekkorának szokásvilágát. (KAPROS 1990. 9–31.; GYÖRGYI 1990. 32–66.) De azt nem tudom megállni, hogy a moldvai magyarság gyökereinek jelentős részét adó székelység mélyebb és alaposabb kutatásain alapuló, reprezentatívnak tekinthető anyagait, különösen néhány fontosabb jelenségét ne vessem össze. Ez már csak azért is fontos, hogy felismerhessük: melyek ennek a népszokásnak a változásra inkább és kevésbé hajlamos összetevői.

Persze, tudnunk kell, hogy az egész szokásanyag, amit itt némileg rendbe rakva megkísérlek útjára engedni, tulajdonképpen egy valamikori hatalmas és gazdag kincstár, vagy talán egy valamikori egységes világkép olyan maradéka, ami hasonlít egy sebtében kifosztott kincstárra, aminek senki sem tudja mekkora részét vitte már el a tolvaj idő, s ki tudja, hogy amit megtalálunk még benne, azt miért hagyták itt, miért éppen ezeket hagyták itt és mi lehetett az, amit elvittek. Sőt, az itt hagyott kincsek egy részét össze is törték mielőtt a kincstárat kirabolták volna. Az egyik kardnak csak a markolata, a másiknak éppen a bojtja maradt meg, a páncélnak csak a sarkantyúja, az ezüst szamovárnak a csapja, a diadémnak néhány gyémántja, az övnek a csatja. Amit ma találunk, olyan, mint egy előkelő, gazdag mellékletekkel eltemetett főúr valamikor, hevenyészve kirabolt sírja. Ráadásul ezeknek a népszokás-relikviáknak a maradéka nem azonos állapotában maradt ránk, a valamikori egységes műveltségnek minden „sírból” más és más, a pusztulás különböző állapotában lévő emléke bukkan elő. Ezeket kellene most egymás mellé helyezve, eredeti értelmüket és szerepüket tárgyalgatva, a hiányzó darabokat sokszor csak képzeletünkkel kiegészítve, több-kevesebb sikerrel életre kelteni, vagy legalábbis töredékesen értelmezni. Mint mikor a tenger apályakor, vagy a folyók, a tavak aszályos időkben bekövetkező vízszintcsökkenésekor elő-előbukkanó, sokszor értelmetlen és legtöbbször haszontalannak tűnő roncsokból igyekszünk rekonstruálni a letűnt világot, értelmet adni a reánk maradt emlékeknek. De mert pusztulóban és mindenhol különböző mértékben pusztulóban lévő anyagról van szó, az esetek közti eltérésekben nehéz lehet szétválasztani, ha egyáltalában szét lehet választani a földrajzi eltéréseket, a pusztulás mértékétől függő különbségektől. Rontja a helyzetet a valamikori közösségi tudás individualizálódása, személyre szabódása, aminek eltérő mértéke is torzítja a gyűjtött anyagból kibontható képet. De a számos esetből talán megmutatkozik valami arról, hogy mi is ennek a valamikor összefüggő kulturális kincsnek a törzsanyaga, s mi az, ami alkalmi cifraság, egyéni esetlegesség rajta és benne.

Elgondolom, hogy amibe most fogtam, monográfiám fejezetei főképpen a moldvai magyarság *ünnepeiről* szólnak majd. Talán ennek is van az ideje! Hiszen a témában eddig megjelent kisebb-nagyobb könyveim, tanulmányaim, írásaim főként a munkával, gazdálkodással, az állattartással foglalkoztak (HALÁSZ 2002a; 2002b; 2002c; 2002d; 2002e; 2002f; 2007; 2010; 2015a; 2015b; 2015c; 2015d; 2016; 2018a; 2018b). Márpedig a csángómagyarok tájnyelvében a *baj* a dologra, a munkára, a gondra, a törődésre vonatkozik; a *'bajoskodik'* pedig – a moldvai magyar tájnyelv szótárában – éppenséggel azt jelenti, hogy *'kínlődik'*. (PÉNTEK 2016) Az oly nagy bőséggel összegyűjtött és

megjelentetett moldvai magyar folklórányag a balladákat, keserveket, siratókat őrző kötetek – már a nevükben is – elsősorban szomorúsággal, keserűséggel, csalódásokkal, tragédiákkal telített népi alkotásokat őriznek. Igazán ideje tehát, hogy tekintetünket a moldvai magyarok életének naposabb oldalára vessük. Hiszen a párválasztás, a szerelem talán soha meg nem ismétlődő, minden lehetséges fájdalommal együtt is euforikus, vissza nem térően boldog érzelmi állapot. A lakodalom ugyancsak azon ritka alkalmak egyike, mikor az ember – a vőlegény és a menyasszony – nemcsak a család, de az egész falu, a közösség, vagyis a társadalom figyelmének középpontjában áll. Mindenki őket nézi, őket élteni, nekik muzsikálnak, életük legszebb ruhájában parádézhatnak, a legjobb ételeket eszik, sőt ők vendégelik meg az *egészet*. Aztán következnek – szerencsés esetben – a beteljesülés és zsevesztő pillanatai, amikor – Balázs Lajos nagyszerű könyvének címe szerint „*az ember nincs es ezen a világon*”. (BALÁZS 2009) Tovább folytatva: mikor kerül még egy asszony annyira megbecsült, olyan „*minden kívánságát lesik*” állapotba, mint a várandóság idején – még ha ez Moldvában nem is megy túl, sőt esetenként meg sem közelíti az észszerűség határát? Nem is szólva arról, hogy ő maga is átérzi kivirágzásának, a gyermekvárásnak minden gyönyörűségét; aztán a gyermekszülés körüli családi aggodalom, a radina (pálinka!), az ételhordás luxusa, a gyermekágy ideje alatti dologtiltás kímélésének sem azelőtt, sem azután nem tapasztalt kényelme, a keresztelés, a kiavatás ünnepélyessége? És vajon mikor lesz olyan boldog a gyermek későbbi életében, mint csecsemőkorában, amikor mindenki neki örül? Gügyögnek, énekelnek neki, hintáztatják, csiklandozzák, lesik, hogy sír-e, nevet-e? S amire később már ritkábban kerül sor: annyit ehét és akkor, amennyit és amikor akar, s milyen tetszetős csomagolásban kínálják számára az ételt! Ünnepi alkalmak, ünnepélyes cselekedetek és ünnepi érzelmek tárháza lesz tehát ez a könyv, a szegény, sőt sokszor nyomorult, istenverte, gyakran csak tengődő csángó életnek elsősorban a ritka, megismételhetetlen, szívárványos pillanatairól szól majd. Legalábbis így gondoltam, amikor hozzáfogtam. De ahogy haladtam a szöveggel, látnom kellett, hogy a valóság megismerésével és kibontásával egyre kevesebb az ünnep és egyre több a gond és a munka, vagyis a *baj*. A szerelmeseknek sokszor el kell válniuk egymástól (anyós, katonaság), népdalaik túlnyomó része a viszonzatlan vagy a beteljesületlen szerelemről, az egymást szeretők szétszakítottságáról, hűtlen elhagyásokról, az erővel máshoz kényszerítésükről szólnak, de még amelyik szerelem meg is éli a házasságot, rendszerint az sem elsősorban az idillt hozza meg számukra, hanem sokszor az anyós vagy az após uralmát, a kiszolgáltatottságot, a közös háztartás boldogtalanságát, a gyermekszámmal növekvő gondokat, a szegénységet, a gyermekhalál szomorúságát, sok helyen a szinte megélhetetlennek tűnő nyomorúságot, bár ők maguk talán nem érezték olyan elviselhetetlennek – hiszen elviselték –, meg aztán többnyire nem is ismertek másféle lehetőséget. A gyermekeket régebben már négyesztendő koruktól munkára fogták, s bár talán sokan szívesebben járták a báránnyokkal vagy a marhákkal a mezőt, mint hogy az iskolában a számukra érthetetlen nyelven szitkozódó tanár pálcájának suhogását hallgassák, de a kényszerűen kemény munka gyakran megkeserítette azokat a gyermekidőket is. Itt Gyimesben sokszor még ma is azt hallom, hogy a gyermekek nem a hétvégét vagy az iskolai szünet kezdetét várják, hanem a szünet végét, amikor

már nem kell egész nap dolgozniuk a családi gazdaságban vagy a háztartásban, hanem kényelmesen pihenhetnek az iskolapadokban.

Emlékszem, mikor az 1960-as, '70-es, '80-as években nyári szabadságom elteltével vissza-visszatértem Moldvából, s beszámoltam Barabás Jenő professzor úrnak, a Néprajzi Atlasz szerkesztőjének tapasztalataimról, arról faggattott, hogy mennyiben tekinthető archaikusnak a moldvai magyarok hagyományos műveltsége. Ilyenkor nehezen tudtam világos és egyértelmű választ adni, mert mindig úgy éreztem, hogy az *archaikusság* és a *nyomorúság*, az élet hagyományos és elmaradott jelenségei szétválaszthatatlanul összekeverednek a moldvai közösségek életében. Ma sem tudnám szabatosan és egyértelműen szétválasztani a moldvai magyarok sorsának kétféle vetületét, s ha a professzor úr – odafentről – rám kérdezne, legfőljebb annyit tudnék mondani: ebben a könyvben megpróbáltam együttesen megeleveníteni az árnyéknak és fénynek ezt a szétválaszthatatlanul együtt élő kettősségét. Ahol az ünnepek gyakran pazarlónak, olykor féktelennek tűnő szertelensége szolgálja az igavonó hétköznapokról való megfélekedést, s az ünnepek egyre szépülő emléke segít elviselni a *mívesnapok* monotonosságát, kínlóadását.

De előbb ismerkedjünk meg *témánk földrajzi és társadalmi környezetével*.



Előre kell bocsájtanom, hogy monográfiám tipográfiájának elképzelése során a *kurzíválás* lehetőségét két különböző esetben alkalmaztam: amikor a szövegben egy-egy szót, kifejezést szándékoztam kiemelni, továbbá amikor közvetlenül, moldvai beszélgetőtársaim – vagy mondhatnám inkább: barátaim, tanítómestereim saját maguk által elmondott szövegeit idézem. Ez esetben a kurzívált szövegeiket idézőjelbe teszem. Remélem, ilyenformán nem keverednek össze szövegem különböző rétegei.

Amint arról munkám során felhasznált szakirodalom jegyzéke tanúskodik, sok előttem járó néprajzkutató és -gyűjtő munkájának nyomtatásban megjelent eredményét használtam fel és ötvöztem saját gyűjtéseimmel, hogy lehetőség szerint minél teljesebb képet adhassak a moldvai magyarok életének erről a hol szépséges, hol keserves, de mindenképpen tanulságos szeletéről. Amikor valamennyiüknek hálás szívvel köszönöm, hogy azt általuk taposott ösvényeken járhattam, abban reménykedem, hogy az általam összeállított körkép minden hiányossága ellenére is megkönnyítheti azok munkáját, akik majd nyomomba eredve, talán nagyobb felkészültséggel és remélhetően kedvezőbb kutatási körülmények között formázhatják és építhetik tovább a moldvai csángómagyarok által őrzött és az összmagyar művelődés teljesebb megismerését szolgáló szellemi palotát.

Gyimesközéplek, Sötétpatak-száda, 2019.

## TÖRTÉNELMI VISSZAPILLANTÁS



Az a kérdés, hogy mikor és miként kerültek a római katolikus vallású magyarok a Kárpátoktól keletre található Szeret, Prut és Dnyeszter folyók közötti, a magyarok által Etelköznek nevezett területre, és miként alakult ott a XIII. századtól napjainkig tartó történelmük, nem témája ennek a tanulmánynak. Távol áll tőlem, hogy egyértelmű tények hangoztatásával, vagy nyilvánvaló és rosszindulatú tévedések és hazugságok cáfolatával vesztegessem időmet és energiámat, valamint a tisztelt olvasó idejét és energiáját, s főleg hogy ilyesmire pocskoljam a papírost. Az ebben a témában megjelent bőséges forrásanyagban különben is mindenki megtalálhatja az igazság- vagy éppen hazugságigényének megfelelő támpontokat.

Amikor a magyarságnak Moldvába kerülésével, valamint az ottani, különböző jellegű és irányú közösségi mozgásával, vándorlásával – divatos szóval: migrációjával – foglalkozunk, a lakóhely-változtatásnak többféle irányával és számos indítékával találkozunk. Ennek a csaknem évezredes, óriási térségeken zajló, nem egyszer véresen tragikus, máskor inkább lappangó, a fű alatti vándorlások, menekülések, költözködések, szivargások és más események időről időre az egész térség népességét átformálták, ugyanis a különböző népek és népcsoportok eltérő jellegű és méretű utánpótlással rendelkeztek. Ebben a – Gunda Béla szavaival szólva – *nagy népi kohó*ban a magyarság csak az egyik, bár korántsem jelentéktelen adalékanyag szerepét játszotta.

### A moldvai magyar népesség betelepülése

Ma még bizonyíthatatlan, hogy a IX. század nagy, a magyarság utolsó honfoglalását jelentő népmozgásai során maradtak-e, maradhattak-e magyar néptöredékek a Kárpátoktól keletre elterülő, Etelköznek nevezett tájon, mint ahogy a Magna Hungáriában, Baskírföldön is maradtak magyar töredékek. Tisztességesen föltárt, szélesebb körben hozzáférhető, érdemleges régészeti anyag hiányában ezt ma még nem lehet egyértelműen sem bizonyítani, sem cáfolni. De ha maradtak is, igen kétséges, hogy túlélhették a jó három évszázad alatt bekövetkező besenyő- kun- és tatárjárásokat, s önálló identitású etnikumként megérték a kunok számára a XIII. század első felében létrehozott első moldvai római katolikus püspökséget, vagy ugyanúgy feloldódtak a nagy sztyeppei népvándorlásokban, mint utóbb a Julianus által megtalált magyarok. Ez irányú ismereteink hiányában tehát a moldvai magyarság eredetével kapcsolatosan gyakorlatilag csakis betelepedésről (migrációról) beszélhetünk: betelepítéssel,

betelepüléssel, bemeneküléssel kerültek mai lakóhelyükre. A magyar ember ugyanis Erdélyből Magyarországra *kimegy*, Moldvába pedig *bemegy*. Mint ahogy Erdélyből Magyarországra *kijött* annak idején – Pázmány Péter tanácsa ellenére – Bethlen Gábor. Vagy mint az ének mondja:

*Macskácskának négy a lába,  
Ötödik a farkincája,  
Kivel bémegy Móduvába,  
Móduvának országjába.*

A magyaroknak ez a földrajzi látásmódja, iránymeghatározása, talán abból következik, hogy több mint egy évezrede számunkra nyugatra van a *kifelé* és innen keleti irányba a befelé.

Moldva viszonylag békés, középkori történelme során az odavándorló (telepített, menekülő, költöző, bujdosó) magyaroknak volt idejük, alkalmuk és módjuk az XIV. század derekán létrehozott Moldvai Fejedelemség különböző társadalmi szintjeibe való betagozódásra. Ennek eredményeképpen a XIV. század közepétől a XV. század végéig a városi iparosság és a kereskedők számottevő része magyar, néhány helyen pedig német volt. A nagyobb városokban – például Románvásár, Bákó, Husz, Tatrosvásárhely – a magyarok és a románok felváltva viselték a városvezetés tisztségeit. A katolikus magyaroknak püspökségeik, szép és gazdag templomaik, virágzó kolostoraik voltak, ahonnan a hit és a szellem világa kisugárzott a katolikus vallásban élő falvak népére is. Több moldvai fejedelemnek magyar volt a felesége, udvarának számos tisztségviselője ugyancsak közülünk származott. Amíg Moldva a magyar királyság hűbérterülete volt, s ez az oltalom lehetővé tette a bizánci ortodox befolyás mellett a római katolikus egyház működését, a Moldvába települt magyarok jelentős szerepet játszottak a városi életben, a kereskedelemben, a kézművesiparban. A Bandinus által meglátogatott moldvai településeken még a XVII. század első felében is 16 Mészáros, 13 Kádár, 12 Fazekas, 11 Varga nevű – és valószínűleg foglalkozású – iparost tartottak számon. (HAJDÚ 1980. 23.) A földművesek jelentős hányada szabadparaszti kiváltságokat kapott, belőlük lettek a *részes* (ebből lett a román rãzes) népességű falvak. A magyarok Erdélyből Moldvába való betelepülésének emlékét őrzik a helységnevek, valamint a helynevek. Lükő Gábor szerint a Beszterce-Naszód vármegyei Borgó vidékéről települtekről kapta a nevét Borgován (LÜKŐ 1936. 172.), de megtaláljuk az erdélyi, közelebbről székelyföldi eredet nyomait az olyan településnevekben, mint *Csíkfalva*, vagy az Ojtozi-szorosnál lévő *Kászon*, de helynevekben is: mint *Lábnnyik* két utcája és határrésze: *Csik* és *Gyergyó*.

A Moldvai Fejedelemség létrehozását követően mindössze egy bő évszázad múltán, a XV. század vége felé már török fennhatóság alá került. Mohács után a Magyar Királyság is összeroppant, úgyhogy innen sem számíthattak védelemre: így a moldvai magyar kezdemények, intézmények és alakulatok, de még a személyek is támogató háttér nélkül maradtak, pusztulásnak és gyorsabb oláhosodásnak indultak. (MIKECS 1989. 19.)

A török előrenyomulásával, majd Buda török kézre kerülésével, a középkori Magyar Királyság széthullásával tehát a moldvai magyarok politikai, gazdasági és lelki támasz nélkül maradtak. A XVI. század második felétől a török és a tatár hadak pusztításai, az ortodox egyház fokozódó katolikus ellenessége, a Vatikán figyelmének másfelé fordulása, a magyar papok hiánya, a lengyel és az olasz misszionáriusok túlnyomó részének idegenszívűsége, majd a XIX. századtól, a román állam létrejöttét követően, a nacionalizmus erősödése miatt az etelközi magyarok egyre inkább elszakadtak és eltávolodtak a Kárpát-medencén belüli magyarságtól. Belőlük való, értük felelősséget vállaló nemesség, polgárság és értelmiség hiányában magukra maradtak és egymástól is mindinkább elszigetelődtek.

## Moldva középkori magyar népességének pusztulása

A Moldvai Fejedelemség XV. század végi török fennhatóság alá kerülésével megkezdődött az a négy évszázados időszak, amit belülről a fejedelmi és bojári érdekcsoportok küzdelme, kívülről pedig a török és tatár hadak pusztításai jellemeztek. A hódító, megtorló és rabló hadjáratok, valamint az ezeket követő járványok és éhínségek következtében Moldva népessége jelentősen megfogyatkozott, katolikus magyarsága pedig – utánpótlás hiányában – a XVII. század végére gyakorlatilag elpusztult. Ebben az időben a térség katolikus lakosságánál a XIV–XV. századival ellentétes irányú mozgás figyelhető meg. A XVI. század elején a Prut és a Dnyeszter közé eső területről, tehát Besszarábiából kimenekítették a Kárpátok és a Prut közé eső területre a magyar lakosságot. Ekkor veszett el Dnyeszterfehérvár, Kília, Órhely, Kisjenő és más települések magyarsága, hogy a Pruttól nyugatra eső moldvai vidékek katolikus lakosságát gyarapítsa. De a XVI. század második felétől már innen is menekülniük kellett, a migrációs folyamatok visszájára fordultak.

A nehéz életű, bosnyák származású Marcus Bandinus püspök, akit balsorsa – a magyar művelődéstörténet hasznára – Moldvába vezérelt, páratlan értékű útleírásában, az 1646-ban meglátogatott 42 katolikus település több mint egyharmadáról följegyzi, hogy „régén a magyarok híres faluja volt” (Alfalu), „kezdetben csupán magyarok lakták” (Paskán), „régente csupán magyarok laktak itt” (Bogdana) és így tovább. Számos „egykor szépséges” templomot romokban és kifosztva talált. A katolikus vallású magyarok nagy része „elmenekült”, ami legtöbbször azt jelentette, hogy átkeltek a Kárpátokon, tehát visszamentek Erdélybe. Ez a fajta vándorlás azonban elsősorban a városban lakó kereskedőkre, iparosokra, előjárókra terjedt ki, miáltal ezekben a századokban erőteljesen deformálódott a moldvai magyarság társadalmi szerkezete, mert a földművesek, a falvak lakóinak többsége ottmaradt.

A moldvai magyarság fizikai pusztulásához és eróziójához hozzájárult az etnikai másodrendűségükből, a magyar anyanyelvű papok hiánya miatti lelki gondozatlanságukból és csonka társadalmi szerkezetükből eredő – ma így mondanánk: halmozottan

hátrányos – helyzetük. Ennek következtében a katolikus magyarság létszáma a XVII. század végére csaknem tizedére csökkent:

Időpont	Katolikusok száma, fő
XVI. sz. eleje	20–25 000
1591	Kb. 15 000
1646	5577
1696	2799
1744	5500
1807	21 307
1851	45 752
1875	58 809
1899	88 803

Forrás: TÁNCZOS 1999. 11–12.

## A magyar népesség betelepülésének második hulláma

A XVII. század végi 2799 fő a moldvai magyarság létszámának és megmaradási esélyeinek mélypontja volt. Ez a mai viszonyok között egy átlagos nagyságú település lélekszáma, de akkor sem jelenthetett sokkal többet mintegy tíz falunyi katolikus magyarnál. Persze lehet, hogy rosszul számolták őket össze, lehet, hogy kétszer annyian lehettek. De akkor is olyan demográfiai mélypontot jelentett ez az állapot, ahonnan belső erőforrásaikból már aligha sikerült volna kikapaszzkodni. Mutatja ezt, hogy még 50 esztendő múlva sem tudott megduplázódni a számuk, ami a moldvai magyarok viszonylatában a *teljes demográfiai letargia* jele. Aligha túlzás tehát, ha úgy gondoljuk, hogy a madéfalvi veszedelem nyomán kapott „vérátömlesztés” nélkül ma alig lenne Moldvában magyar ember, de lehet, még katolikus sem. Így viszont van!

Ebből a szempontból aligha becsülhetjük túl a *Siculicidium* jelentőségét, a véráldozat „pozitív” következményét. Tudjuk, hogy minden szaporodás, még a legtermészetesebb módon lezajló szülés is vérvesztéssel jár. Az erdélyi székelység pedig akkor és ott, az 1764. január 6-án hajnalban eldördülő ágyúszóban, a véres székelymészárlás közepette szülte meg a később bukovinainak nevezett népcsoportját, amiből aztán jutott emberanyag a moldvai magyarság felélesztéséhez is. A sortüzet vezénylő osztrák tisztek nem is tudták, hogy végül milyen jót tettek a székelyekkel. Mert az áldozatok és a menekültek megszenvedték ugyan, de a székelység túlélte, sőt erkölcsi erőt merített ebből a próbatételből, a moldvai magyarság pedig esélyt kapott a megmaradásra.

Az 1760–1770-es évek exodusza megadta a kezdő energiát, ami beindította a moldvai magyarok körében azt a robbanásszerű szaporodási, és annak nyomán a belső migrációs folyamatot, ami – úgy-ahogy – tart azóta is. Valóban csak a folyamat elin-

dításáról lehetett szó, hiszen a moldvai magyarság *jelentős számbeli gyarapodásáról* aligha beszélhetünk. Hányan lehettek a XVIII. századvég székely menekültjei? Háromszáz családról tudunk, akik már az 1760-as évek elején, a határőrség szervezésének kezdetekor elbujdostak kelet felé. Ezernél valamivel többen lehettek azok, akik 1764 januárjában elmenekültek, s ha nem fagytak meg a télbe dermedt Kárpátokban, meg is érkeztek az egykori Etelközbe. Azután akik az osztrákok által felállított „bűnvizsgáló” bizottság – a criminalis comissio – elől menekültek, majd akik bujdosó hozzátartozóik nyomába eredtek, s nem tértek vissza? Akárhogy is számolunk, néhány – talán 4-5 – ezernél nem lehettek többen. Persze, ha az előző oldalon lévő táblázatra pillantunk, és látjuk, hogy 1744-ben mindössze 5500 volt a moldvai magyarok (katolikusok) száma, akkor már másként kell megítélnünk annak a pár ezer székely bujdosónak a moldvai magyarság sorsában betöltött szerepét. Hiszen azokkal mintegy másfélszeresére, talán kétszeresére nőtt a számuk. És azt se feledjük, hogy a madéfalvi vérengzést követően olyan székelyek érkeztek Moldvába, akikben magasan lobogva égett a magyarságtudat lángja, sőt fáklyája.

Ezzel a néhány ezernyi betelepülővel gyakorlatilag be is fejeződött a székelység moldvai bevándorlása. Ezt követően már csak elvétve, alkalmilag és helyileg is elszigetelten költöztek át a székelyek a Kárpátokon túlra. Tudunk még Rákóczi Ferenc szabadságharcának néhány menekültjéről, a XIX. század elejének székelyföldi éhínségei idején történt bevándorlásról, az 1849-es szabadságharc bujdosóiról, az 1920 utáni kisebb és az 1960–1970-es évek nagyobb munkaerő-vándorlásairól, de ezek XX. századiak már *nem Moldva népi magyarságát*, inkább csak a városok magyar munkásainak, kisebb részben az „magyar származású értelmiség” – orvosok, mérnökök, irodisták – számát gyarapították.

Madéfalva óta tehát számottevő befelé irányuló migrációra nem került sor. De az akkor elindított folyamat, amit a Moldvába jutott és ott szaporodásnak indult magyarság *belső elhelyezkedési migrációjának* nevezhetünk, igen jelentősen megalapozta és befolyásolta a moldvai, immár *csángóknak* is nevezett magyarok XIX–XX. századi sorsát és életét egészen a mai napig.

## A népesség belső migrációja

A téma érdemi kutatását alapvető hiányosságok nehezítik. Az 1860-a éveket megelőzően nincsenek romániai statisztikák, azon egyszerű okból eredően, hogy akkor Románia még nem létezett. A Török Birodalomhoz tartozó Moldvai Fejedelemség nyilvántartásai, ha voltak is, a jászvásári levéltár XIX. század elejei leégésekor, vagy egyéb katasztrófák idején megsemmisültek.

A Románia megalakulása óta keletkezett területi levéltárak anyagai nincsenek, vagy hiányosan vannak föltárva. Az állami és az egyházi levéltárak a külföldi – de jórészt még a belföldi – kutatók számára is nehezen hozzáférhetőek: a belügyminisztérium,

valamint a sok tekintetben hasonló célokat szolgáló moldvai katolikus egyház „őrzi” az anyagukat. Romániában az állami statisztika nem ismeri, vagy legalábbis nem műveli a településsoros adatnyilvántartást. Ha valahol a belügyminisztérium nyilvántartásaiban lehetnek is ilyen számsorok, közkezen forgó kiadványokban még véletlenül sem található. Még kevésbé találunk nemzetiségre, vagy anyanyelvre vonatkozó, településenkénti adatokat. Moldvában illet az 1898–1904 között megjelent *Románia Nagy Földrajzi Szótárában*, valamint az 1930-as népszámlálásról közzétett adatokban találunk, mégpedig – román viszonyokhoz mérten – aránylag megbízhatókat.

Írott források hiánya miatt a moldvai magyarok migrációs folyamatainak vizsgálata során megkülönböztetett jelentőségre tesz szert tehát a verbális örökség, a *szájhagyomány*. Ebben pedig nincsen hiány, hiszen a moldvai csángómagyarság hagyományos kultúráját és anyanyelvét tekintve mind a mai napig a szóbeliség állapotában él, egy-egy falu népesség- és településtörténete elsősorban apáról fiúra szálló szóbeli örökség. Az utóbbi 10-20 esztendőben a – részben magyar nyelvű – moldvai katolikus falvakról megjelent, főként amatőr, román nyelvű helytörténeti kiadványok adatait csak szigorú és hozzáértő forráskritikával lehet, lehetne felhasználni, mert ezek elsősorban propagandacélokat, mégpedig a nacionalista román propaganda céljait szolgálják: a moldvai csángómagyarok románságának képtelenségét igyekeznek bizonygatni. Az egyoldalú és torz, sokszor légből kapott értelmezések mellett azonban elvétve dokumentumokat is tartalmaznak ezek a füzetek, amit megfelelő türelemmel – mint az aranyat a fővenyéből – ki lehet választani, mosni belőlük. (CIOBOTARU–DESPINESCU–DOBOȘ 2003; COȘA 2001; DOBOȘ, 2002; DOBOȘ 2003; MORARU–DIMIȘCĂ–COȘA 2002; PILAT 2002 és mások)

A moldvai csángómagyarok belső vándorlásainak különböző indítékai voltak. A dolgok természetéből adódóan ezek rendszerint nem egyértelműen és főként nem külön-külön érvényesültek, hanem rendszerint több körülmény együttes hatására működtek. Különösen azt nehéz eldönteni, hogy melyik tényező adta meg a végső lökést valamely költözésnek, vándorlásnak, áttelepülésnek. Ezért a következőkben egyenként veszem sorra moldvai csángómagyarok, elsősorban a székely gyökerűek belső migrációjára ható tényezőket.

### *Hadak vonulása, háborús dúlások*

Ez az indíték a XVI. századtól a XX. század közepéig folyamatosan érvényesült, s a nagyobb hadjáratok újabb és újabb lökést adtak, bujdosási hullámokat indítottak el. Tudjuk, hogy a „két pogány” közé ékelődött, viszonylagos függetlenségét borotvaélen őrző Erdély egymással is gyakran viaskodó fejedelmei és fejedelem-jelöltjei igyekeztek – olykor született állatszeliidítőként – viszonylagos jó viszonyt fenntartani a Török Birodalommal. De ha Erdély uralkodója valamivel magára haragította a szultánt, az megtorlásként rögtön rájuk eresztette a Moldva keleti szomszédságában élő tatáro-

kat. Az Erdélyre küldött tatárok pedig jövet is, menet is keresztülhaladtak Moldván, s már ott elkezdték, majd visszatérve folytatták a dúlást és pusztítást. Így a hadak útjába eső városokat, templomokat még „békeidőben” is rendszeresen sarcolták, rombolták. Fosztogatták ők a falvakat is, de ritkábban, mert ott kevesebb rabolnivalót találtak.

Emiatt költöztek például a Románvásártól északra fekvő Berendfalva magyar lakói a XVIII. század elején a Szeret mentén vezető nagyúttól távolabb lévő Szabófalvára, egykori templomuk helyét sokáig csak a *Miszécke* helynév őrizte. A rendelkezésre álló forrásokban két indok szerepel Berendfalva lakói elköltözésének okairól. Az egyik szerint azért költöztek odébb, mert 1717-ben Mihail Racoviță uralkodó „tartozása fejében hozzájárult, hogy a tatárok felprédálják a Szeret és a Kárpátok közé eső területet”, s előlük menekültek volna a berendfalviak Szabófalvára (ISTOC 1992. 5.). A másik elképzelés szerint a XVIII. században járvány miatt menekült volna el a lakosság a régi településről. (DUMEA 1992. 12.) Ha meggondoljuk, hogy a hadak pusztításait többnyire járványok követik, elképzelhető, hogy Berendfalva lakói a moldvai fejedelem által saját alattvalóira eresztett tatár hordák pusztításai és a nyomukban járó járványok miatt költöztek az utaktól néhány kilométerrel távolabb eső mai Szabófalva helyére, ahol az akkori rengeteg erdőben védettebbek voltak, mint a Szeret terasza alatti lejtőn.

Ugyancsak a hadak pusztítása miatt menekült Husz városának magyar lakossága, mégpedig *oda* és *onnan* is. A XV. század elején Magyarországról Zsigmond által elűldözött husziták alapítottak várost – ahol addig évente felváltva „magyar és oláh volt a bíró” –, amelyet a XVII. század végén a tatárok többször feldúlták és kirabolták, ezért lakóinak többsége Erdélybe és Lengyelországba menekült. Több mint száz esztendő múlva ide költözött a Dnyeszter parti Csöbörcsök magyar lakosságának nagy része, leszármazottaik egy része, mintegy háromezer római katolikus család ma is ott él a városban.

A Szeret mentén haladó észak–dél irányú hadiúttól igyekeztek távolabb kerülni a VIII. század elején a Dzsida falváról és Tamásfalváról keletebbre, Acélfalvára kirajzott magyarok is. A szőlőtermesztéséről híres Kotnárról a XVII. század végén települtek jelentős számban Forrófalvára; körülbelül ugyanekkor költözött Bákó városa magyarságának nagyobb része a város szőlőseként számon tartott, akkor még zömében szabadparaszti – részes – kiváltságokkal rendelkező lakos Lujzikalagorba.

### Árvízveszély, árvízmentes helyek

Moldvában nincsenek különösebben nagy vízhozamú folyók, mai területének közepén folydogáló Szeret Román és Bákó között körülbelül akkora, mint a Maros Vásárhely alatt. De fő mellékfolyói, a Moldva, a Beszterce, a Tázló és a Tatros a Kárpátok havasiból hozzák a szeszélyes mennyiségű vizeket, s tavaszonként gyakran szertelenkednek. E vizek veszélyességét a mai napig fokozza szabályozatlanságuk, amit csak részben enyhít a hatalmas ártér, s a víztárolók újabban épített, bár korántsem észszerű rend-